

16. En epilog: teori, metode og etikk

Teori

Vi har brukt ordet logikk for å fortolke utviklingen. Vi har særlig talt om en medikratiske, en rettsstatlig, en nyttestatlig og en politisk (politokratisk) logikk, og antydnet at vi kan tale om flere.¹²⁹⁰ Vi har også talt om at logikkene, særlig de fagpregede, har en spesiell dynamisk logikk. De «impliserer», uten egentlig å determinere, bestemte videre trekk i utviklingen. Spesielt dynamisk har vi sagt at den nyttestatlige logikk er. Vi kunne for så vidt også kalle den den mest moderne logikk, eller opplysningstidslogikken. Dens drivkraft er, empirisk, den reduksjonistiske (natur)vitenskap, som har som sin «psyko-logisk» naturlige styrings- og ledelsesimplikasjon, altså sin normative orientering, det kvantitativt konsekvensorienterte. Den rettsstatlige logikk, som den var ved overgangen til det 19. århundre, hadde hos mange et både empirisk og normativt idealistisk utgangspunkt. Siden er dette slitt ned og jusen preges av en positivistisk-formalistisk og instrumentell forståelsesmåte: Den har tilpasset seg, eller store deler av den holder på å tilpasse seg, nyttelegikken, både empirisk og normativt. Den gamle medikratiske kultur hadde noe idealistisk (uspesifiserte verdier) og praktisk (skjønnspreget) over seg; det var denne som legitimerte legenes både individuelle og kollektive autonomi, og for så vidt makt generelt i klinikken. Med vitenskapens stadig mer omfattende erobring av praksis, noe som fører til retningslinjer og instrumentelle regler, er medisinen iferd med, også den, normativt å tilpasse seg nyttelegikkens resultatorientering, og dermed tillike å bidra til at medisinen og klinikken kan bringes under nyttestyre.

Legmannspolitikken, i Norge som nasjonalt og lokalt demokrati, representerer ingen tydelig og enhetlig logikk. Den er preget av både et bredt sett av verdier og interesser, ofte omtalt som «følelser», og av usystematisk prøving og feiling. I varierende grad preges den av individer, spesielt det som gjerne omtales som sterke sådanne. Legmannsstyrerne er omgitt av, ja, bruker, faglogikker av ulike slag: Hele deres planleggende og utøvende apparat, byråkratiet, er jo bærere av ulike faglogikker. De fagfolk av ulike slag politikerne er omgitt av, gjør også forsøk, ofte mer iherdige enn de selv ser, på å få med seg, eller iallfall holde litt i sjakk, legpolitikere. De gjør det fordi legpolitikere i mange henseender har den formelle makt. Skal de lykkes må de gå via politikere. Men i disse henseender kan de ofte også opptre litt som legpolitikere selv, skjønt gjerne på en litt annen måte enn disse: De har lett for å bli arrogante, altså overbærende, eller irritert forklarende. Det er gjerne fagfolk, særlig styringsfagfolk, som omtaler «subjektive» og «synsende» politikere som «populistiske». Styringsfagfolk, jurister, økonomer, statsvitere, har derfor gjerne hatt et noe tvetydig og paternalistisk forhold til demokratiet: Det kan, synes de, fungere godt når legmannspolitikkerne opptre «rasjonelt», det vil si, hører på deres argumentasjon og hvis de avviser den, bare gjør det, på grunnlag av (faglig) bedre argumenter. Vi har sett at det er styringsfagfolkene, men

¹²⁹⁰ Den interessante canadiske, humanistiske filosofen, Charles Taylor (f. 1931), sier at samfunnsvitenskapelig teoriutvikling er å finne de empiriske og normative prinsipper som preger måten samfunnet eller en del av det fungerer på grunnlag av: «...social theory arises when we try to formulate explicitly what we are doing, describe the activity which is central to a practice, and articulate the norms which are essential to it». Kfr. hans *Philosophy and the Human Sciences, Philosophical Papers 2*, Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1999 (1985), s. 93. Hans synspunkter har mye til felles med dem vi har basert oss på. Hans «central practices» og «norms» ligner på våre logikker: De kan fungere som dypintensjoner, men kan også ekspliseres av deres talspersoner som bevisste, operative intensjoner.

også helsefagfolkene, som representerer det dynamiske element i utviklingen av helseforvaltningen, men også at folkelig politikk stadig kan slå inn og spille en rolle, iallfall for en tid. Vi har også sett at mange fagfolk, både i departement og direktorat, kunne opptre nokså «folkelig», enten de gjorde det på vegne av «sin» faglighet eller seg selv (og sine idiosynkrasier).

Vi skal føye til at skillet mellom legmannspolitikken(s logikk) og fagstyreløggikkene har et «indre» forhold til hverandre: Faglogikkene er systematisering av elementer som finnes i legmannspolitikken og legmannsledelsen. De er stiliserte uttrykk for intensjoner som finnes i legmannspolitikken. Vi ser derfor også at ulike politikere fenges mer av én type styringslogikk enn en annen, nemlig den som passer deres verdier og deres skjønnsstil.

Logikkens implikasjoner er sjelden helt bestemte. Men ettersom de empirisk baserte faglogikkens empirisk-vitenskapelige grunnlag blir mer presist, blir også deres mulige anvendelser færre og mer entydige. Vi har slik vist hvordan den nyttestatlige styring gjøres mer presis ved at både dens samfunnsvitenskapelige og medisinske kunnskap blir mer presis. Samtidig har vi forsøkt å vise at logikkene brukes, og kombineres, på en prøvende måte, der enkeltpersoner i sentrale stillinger spiller en viktig rolle.

Vi har lagt vekt på hvordan den perioden vi ser på, og tiden litt før og etter, utgjør en overgangsperiode. Det var i denne perioden nyttestyret for alvor kom på offensiven. Boktittelens ord om spesialisering og profesjonalisering henspiller på det.

Å fortolke (mer enn å forklare) slik, med logikker som stikkord, er å fortolke gjennom å påvise hvordan intensjonskjeder blir vevet inn i hverandre. Det er å fortolke *forstående*, som den tyske sosiologen Max Weber sa for vel hundre år siden.¹²⁹¹ Han sondret, som kjent, mellom vitenskaper basert på *Verstehen*, nemlig samfunnsvitenskapene og de humanistiske vitenskaper, og *Erklären*, nemlig naturvitenskapene. Før ham hadde den tyske sosialfilosofen Wilhelm Dilthey (1833–1911) understreket det samme. Han omtalte de førstnevnte vitenskaper som *Geisteswissenschaften*, altså åndsvitenskaper. Etter Den annen verdenskrig er disse ideene utviklet videre av spesielt den tyske sosialfilosofen Hans-Georg Gadamer (1900–2002).¹²⁹² Gadamer taler om åndsvitenskapene som *hermeneutiske* (fortolkende) vitenskaper. Men at man fortolker intensjonalt betyr ikke at det som skjer er et uttrykk for bevisste individuelle eller kollektive intensjoner. Intensjoner institusjonaliseres, både individuelt og kollektivt og den adferd som reflekterer intensjonene skjer mer eller mindre automatisk. Det siste skjer, fordi intensjonene, også de kollektive, på individuelt plan blir nevrobiologisk forankret¹²⁹³; det er det Daniel Kahnemann (f. 1934) omtaler som type 1-tenkning. Vi kan alltid ta de automatiserte praksisene opp til ny bevisst overveielse (type 2-tenkning), men det «koster», og derfor er det grenser for hvor mye vi til enhver tid kan ta opp til kritisk vurdering.¹²⁹⁴ Det moderne, vitenskapsdrevne samfunn, er et endrings-samfunn.

¹²⁹¹ Hans teori er relativt kortfattet, men instruktivt, presentert av den amerikanske sosiologen Talcott Parsons (1902-1979), i hans innledning til en oversatt utgave av deler av Weber's metodisk-teoretiske, ufullførte verk, *Wirtschaft und Gesellschaft* (1921-22): Max Weber, *The Theory of Social and Economic Organization*, New York: Free Press, 1964 (1947), s. 8-39.

¹²⁹² Han omtaler hermeneutikken i sitt hovedverk, *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, Tübingen: Mohr, 1960.

¹²⁹³ Den amerikanske psykologen Daniel Goleman (f. 1946) viser det på en interessant måte i boken *Social Intelligence: Beyond IQ, Beyond Emotional Intelligence*, New York: Bantam Books, 2006.

¹²⁹⁴ Daniel Kahnemann, *Thinking, Fast and Slow*, New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011.

Endringstakten øker også i mange henseender, og det krever bevisst omstilling. Det stresser.¹²⁹⁵ Men selv om intensjoner delvis blir «hard-wired», fortsetter de å være uttrykk for intensjoner, og våre forklaringer blir grunnleggende intensjonale.

Når vi taler om logikker – Weber talte om idealtyper¹²⁹⁶ – henviser vi til kollektive eller institusjonaliserte fenomener. En del har tatt dem inn over seg, og er med på å realisere dem uten å være seg spesielt bevisst hva logikkene går ut på og kan implisere. Noen er til enhver tid bevisste og aktive talspersoner for en eller annen logikk, eller en kombinasjon av slike. I den perioden vi ser på fant man slike entreprenører i kvalitetsmiljøene. Mot slutten av 1990-årene og frem mot 2002 var flere aktører pågående talspersoner for nyttelegikken. Nyttelogikken hadde ikke spesielt bevisste forkjempere blant de politiske ledere i vår periode, men Wenche Frogn Sellæg stod nok nyttelegikken nærmere enn de andre. Mork har vi omtalt som preget av den medikratiske logikk, men også som en som ble mer og mer preget av både rettsstatslogikken og nyttelegikken – uten at han tok disse logikker bevisst inn over seg. Norbom var medikratiskeptisk, men litt preget av rettsstatslogikken og, som økonom, litt av nyttelegikken, men ble ingen styringsideolog. Han var imidlertid også litt av en (leg)politiker.

Når vi taler om logikker taler vi ikke om deterministiske sådanne. De kan ha mange implikasjoner. Implikasjonene må finnes eller oppdages. Logikkens utvikling har slik et viktig kreativt innhold. Det er derfor bare i noen grad man kan bruke ideen om utviklingslogikker til å fremskrive utviklingen på noen presis måte, spesielt på litt lengre sikt.

Metode

Vi forteller en historie. Vår metode er *idiografisk*.¹²⁹⁷ Der ligger noe generelt i historien, for så vidt som den gjelder realiseringen av opplysningstidsideene. Vi finner derfor nokså parallelle historier i andre vestlige land. Men vår historie, som den mer generelle historien, er jo allikevel unik. Men innen det generelt unike, er den norske historien også litt unik. Gjennom komparative studier kunne vi fått begge deler bedre frem. Vi har her vært nasjonale, men tatt noen sideblikk til de andre nordiske land.

I idiografisk forskning tar man utgangspunkt i det vi kunne kalle *opplysninger*, i *nomotetisk* forskning det som kalles *data*.¹²⁹⁸ Opplysninger er informasjon som utgjør deler av en «helhet», eller noe mer omfattende enn selve opplysningen. Helheten omtales ofte som system eller systemisk. Opplysninger henviser slik til andre deler av «helheten», eller systemet; de har et *relasjonelt* preg. Når samfunnet skal forstås er dette relasjonelle i

¹²⁹⁵ Den amerikanske samfunnskommentatoren Alvin Toffler gjorde, som vi har nevnt, dette til et hovedpoeng i sin interessante bok fra 1970 (nevnt tidligere): *Future Shock*.

¹²⁹⁶ Webers idealtipe skal forstås på en lignende, men ikke lik, måte som vår logikk. Parsons, *op. cit.*, s. 13, beskriver idealtypene slik: «It does not describe a concrete course of action, but a normatively ideal course, assuming certain ends and modes of normative orientation as 'binding' on the actors».

¹²⁹⁷ Av gresk *idios*, «spesielt» og *grafein*, «skrive».

¹²⁹⁸ Det var den tyske filosofen Wilhelm Windelband (1848-1915) som lanserte begrepsparet idiografisk/nomotetisk for å karakterisere vitenskaper. Han gjorde det i arbeidet i sin rektortiltredelsestale ved Kaiser-Wilhelms-Universität Strassburg: *Geschichte und Naturwissenschaft* (1894).

prinsippet intensjonalt preget, selv om disse intensjonene er subbevisste. Dilthey talte derfor om åndsvitenskapelig forskning som *sinndeutend*, meningstydende. Data er informasjon som er avgrenset, eller «lukket» inne i seg selv. Den er, eller skal være, relasjonsfri (intensjonsfri). Den har slik noe tinglig og abstrakt over seg. Den reflekterer et reduksjonistisk syn på virkeligheten. Den gjør slik helheter, eller systemer, til aggregatstørrelser. Forklaringer blir da eksterne. Reduksjonistisk, databasert forskning er det Dilthey kalte *sinnegebend*.

I reduksjonistisk forskning behandles data kvantitativt. De omtales da gjerne også som *variabler*. I slik forskning gjøres all informasjon om til data, presise «lukkede» beskrivelser av (intensjonsløse) virkelighetselementer, som på et eller annet nivå kan telles og matematisk manipuleres med. Etter psykologen, eller psykofysikeren (som han gjerne kalte seg), Stanley Smith Stevens (1906–1973) sondres der mellom ulike nivåer for måling: nominalnivå, ordinalnivå, intervallnivå og forholdstallsnivå.¹²⁹⁹ Ofte omtales forskning basert på data av de to (tre) første slag som kvalitative. Bare data av det siste slaget, forstås da som egentlig kvantitative. Bare på dette nivå kan variabler analyseres med alle statistiske teknikker. Idiografisk forskning omtales ofte som kvalitativ. Men innen slik forskning brukes ofte tall og tabeller, f.eks. for å beskrive (sider ved) utviklingsforløp. Skillet er slik mer knyttet til måten informasjonen og analysene brukes på, enn om hvor avansert man kan bruke og manipulere tall. I samfunnsforskningen, og spesielt i økonomikken, brukes i stor grad avanserte matematisk-statistiske metoder. Allikevel er det meste av denne forskningen forståelsesorientert. De nyklassiske økonomer spør hva som i stadig flere henseender følger hvis vi ser på individer som rasjonelt nyttemaksimerende. Deres «forklaringer», eller forståelse, av det som f.eks. skjer i konkurransebaserte markeder er altså, ulikt fysikernes, *motiv*baserte. Deres modeller kan være rent deduktive, men de kan så sammenligne dem med en aktuell virkelighet og slik tilpasse dem. Disse økonomenes modeller har imidlertid et slags «reduksjonistisk» preg, for så vidt som de har individene (og deres motiver) som utgangspunkt. De klassiske sosiologer studerte og deres arvtagere og studerer gjerne systemer og hva som får dem til å fungere. De ser på individenes adferd som systembetinget; deres individer er tilpasningsorientert, men også tilpasning må forstås med utgangspunkt i intensjoner (motive). *Våre* forståelsesbaserte resonnementer er åpnere enn både de nyklassiske økonomenes og de klassiske sosiologenes.¹³⁰⁰ Våre forvalteres motiver kan ha vært flere; det samme kan de «motiver» som er institusjonalisert gjennom de systemer de inngår i. Vi begrenser dem dog noe, til de logikker (idealtyper) vi har trukket spesielt frem. Men ved å velge den strategi vi gjør lar vi dem vi studerer beholde et rom for skapende frihet som både de ny/klassiske økonomer og de klassiske sosiologer langt på vei fratok dem (kfr. forrige fotnote).

¹²⁹⁹ Stevens, som ble sterkt påvirket av den logiske empirisme i slutten av 1930-årene (og ble kjent med Rudolf Carnap (1891-1970), en av de fremste i Wienerkretsen). Han var en eksperimentelt orientert psykolog, la frem sin klassifisering for «the Psychological Round Table» senhøstes 1940 og offentliggjorde den i 1941 for «the Congress for the Unity of Science». Arbeidet ble publisert i *Science* i 1946: «On the Theory of Scales of Measurement», bind 103, s. 677-680. Klassifiseringen er kritisert av statistikere; kfr. Paul F Velleman (f. 1949) og Leland Wilkinson (f. 1944), "Nominal, ordinal, interval, and ratio typologies are misleading", *The American Statistician*, bind 47, nr. 1, 1993, s. 65-72.

¹³⁰⁰ De første forstår i utgangspunktet aktørene som pro/agerende, de andre forstår dem som reagerende; men i praksis blir også «det økonomiske menneske» reagerende. Gitt en bestemt situasjon følger adferden «automatisk»; den er tilpassende. Det er ikke bare de klassiske sosiologer som gikk langt i å «parkere» motivasjonen ved å gjøre psykologien til en konstant; også de ny/klassiske økonomer gjorde/gjør det.

I 1949 lanserte den britiske filosofen Gilbert Ryle (1900–1976) begrepene «tykke» og «tynne» beskrivelser.¹³⁰¹ De siste omfattet avgrensede adferdsobservasjoner; man kan si de nærmet seg data. De første omfattet adferd og dens sammenheng (kontekst), som et hele: Adferden kunne bare forstås på grunnlag av de *motiver* som skapte den og den sammenheng adferden utspilte seg i; altså den sammenheng motivene skulle realiseres i. Den amerikanske sosialantropologen Clifford Geertz (1926–2006) tok Ryles begreper i bruk, spesielt begrepet om tykke beskrivelser, i sin fortolkningsorienterte (hermeneutiske) sosialantropologi. Han presenterte sine tanker først i en artikkel, som skulle bli meget innflytelsesrik: "Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture".¹³⁰² For Geertz var de tynne beskrivelser utilstrekkelige til å forstå sosiale fenomener: Sosiale fenomener henviser til hverandre, og kan ikke forstås adskilt fra hverandre. De er kontekstuelle, eller relasjonelle. Det betyr at beskrivelse og fortolkning går over i hverandre. Reduksjonisten insisterer på å skille beskrivelse og forklaring (og uavhengige og avhengige variabler); hermeneutikeren kan ikke skille beskrivelse og fortolkning (og kan ikke bruke begrepet 'variabel'). Å beskrive f.eks. en person som hilser til en annen ved å løfte armen ved bare på en utvendig (intensjonsløs) måte å beskrive adferden, vil ikke kunne forstå den som det den var, nemlig uttrykk for det å hilse. Ja, man kan ikke bruke ord som hilse, eller for den saks skyld være ambisiøs, uten å være over i det «tykke» språk.

Vi arbeider i prinsippet som Geertz, men i praksis ikke helt som ham. Sosialantropologer av hans skole, men også andre, går svært langt i kontekstualiserende retning, men mer synkront enn diakront. Vi legger mer vekt på det diakrone, og gjør i tillegg det på en stiliserende måte. Vi trekker frem det vi ser på som dominerende logikker, og legger mindre vekt på å differensiere. Vi beskriver i prinsippet «tykt», men mindre detaljrikt enn det sosialantropologene gjør. Historikere flest går også langt i kontekstualiserende retning, men altså særlig i en diakron retning. Ofte går imidlertid historikere så detaljerende til verks at de blir «halvsynkront» kontekstualiserende. Vi er altså mer historisk stiliserende enn det historikere flest er, skjønt en del historikere har latt seg friste til å trekke lange linjer, ja, til å dramatisere. Vi ligner mer på de siste enn de første historikere, men deres fortolkningsprinsipper er gjerne mer idiografiske enn våre.

Vi har studert helsepolitikken og helseforvaltningens utvikling i en bestemt periode. Politikk og forvaltning manifesterer seg som formelle beslutninger og formelle beslutningers iverksettelse. Beslutningene, og i stor grad måten de iverksettes på, manifesterer seg som dokumenter. Det samme gjør forarbeidene til beslutningene og (beslutningene om) iverksettelsen. De endelige beslutninger og mange sider ved iverksettelsen og dens konsekvenser publiseres i offentlige, lett tilgjengelige dokumenter, som stortingsforhandlingene, offentlige utredninger, årsrapporter o.l. De prosesser som har foregått i de ulike forvaltningsorganer foregår i meget stor grad skriftlig, og foregår de muntlig, dokumenteres de i noen grad gjennom referater. Disse (saksbehandlings)dokumenter er tilgjengelige gjennom departementets og Helsedirektoratets/Helsetilsynets arkiver. Vi har gått, til dels nokså grundig, gjennom disse, offentlige og «halvoffentlige» dokumenter¹³⁰³ (knyttet til den indre saksbehandling).

¹³⁰¹ Kfr. hans "The Thinking of Thoughts. What is 'le penseur' doing?", *University Lectures*, no.18, 1968, the University of Saskatchewan, Canada. Nettadresse:

https://web.archive.org/web/20080410232658/http://lucy.ukc.ac.uk/CSACSA/Vol11/Papers/ryle_1.html

¹³⁰² Den er trykket i *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*, New York: Basic Books, s. 3–30.

¹³⁰³ Med det siste mener vi dokumenter knyttet til den forvaltningsinterne saksbehandling.

En del forvaltere og politikere lager egne, private notater om prosesser og beslutninger de har vært med på, og som ikke er arkivert i forvaltningens arkiver. Vi har i beskjedne grad brukt slike. Derimot har vi fått «tilgang» til slike «notater», lagret i aktørenes hukommelse. Vi har samtalt, til dels svært utførlig, med mange av dem som har skapt den historien vi forteller. De har kunnet gi oss utfyllende opplysninger, men også bidratt til å gjøre at vi med større trygghet har kunnet tolke det skriftlige materiale vi har gjennomgått. Aktørenes minne er ikke alltid helt til å stole på, så de opplysningene vi har fått gjennom samtalene har vi mer brukt indirekte og utfyllende enn direkte og originalt beskrivende. Gjennom samtalene med aktørene har vi imidlertid fått opplysninger om stemninger og følelser som vi ikke i særlig grad kunne få gjennom de skriftlige kilder.

En del av dem vi har intervjuet har vi hatt lange og av og til flere samtaler med. Vi har samtalt med alle statsråder fra den aktuelle perioden og med flere av statssekretærene og de politiske rådgivere. Spesielt har vi hatt lange og mange samtaler med departementsråd Jon Ola Norbom og medisinalråd/assisterende helsedirektør Anne Alvik. Begge har spart på papirer og notater fra de årene vi ser på, og de husker godt. Det siste gjør de kanskje også fordi begivenhetene absorberte dem slik, også emosjonelt. Spesielt absorberte de Norbom; de ble innholdet i hans siste år som yrkesutøver. For Alvik ble også disse årene preget av dramatik, men for henne lå hoveddramatikken i hennes yrkesliv foran henne. De ble knyttet til hennes virke som nr. 1, altså som helsedirektør.

Vi har ellers samtalt med et stort antall forvaltere i direktorat/helsetilsyn og departement fra den aktuelle perioden, og med noen fra de øvrige sentrale helseforvaltningsinstitusjoner og fra fylkeslegeetaten.

Siden vi studerer historien, har vi ikke kunnet foreta deltagende observasjon, altså gjøre som Geertz og hans kolleger. Samtalene med politikerne og forvalterne gir litt av det slik observasjon kunne ha gitt, et mer intensivt kontekstualiseringsgrunnlag. Vi skal dog nevne at vi hadde en del kontakt med direktoratet, inkludert helsedirektør Torbjørn Mork, og departementet i de årene vi omtaler, og som har spilt en rolle for våre tolkninger.

Historikere har fra begynnelsen av det 19. århundre, da faget ble modernisert (i Tyskland), gjerne sondret mellom kilder som *Überreste* og *Traditionen*. Ordene henviser til det den danske historikeren Kristian Erslev (1852–1930) i begynnelsen av det 20. århundre kalte *stumme* og *talende* kilder. På norsk er siden benevnelsene *levninger* (frembringelse) og *beretninger* brukt.¹³⁰⁴ Skillet skal si noe om hvordan forskeren *utnytter* kildene. I det første tilfelle utnytter hun eller ham dem for å få kunnskap om deres opphav, f.eks. de som har skrevet et notat, i det annet tilfelle for å få kunnskap om noe utenfor opphavssituasjonen. Alle kilder kan brukes som levninger, men noen kan altså også brukes som beretninger. Vi bruker våre kilder, de skriftlige likeså vel som de muntlige, på begge måter, men vi forstår deres opphavssituasjon på en videre måte enn det mange, spesielt de mest «positivistisk» orienterte, gjør. Det har med måten vi kontekstualiserer på. For oss vil en lovtekst, en plan, en fremskrivning eller en «diagnostisk» redegjørelse for forhold i helsevesenet eller sider ved helsetilstanden ikke bare si noe om hvorfor bestemte aktører mente eller konstaterte noe på et

¹³⁰⁴ Kfr. Kristian Erslev, *Historisk Teknik*, København, 1911. Erslev hadde som ung historiker skrevet en enklere og mer offensiv metodelære, inspirert av tysk historiografi. 1911-utgaven er preget av en viss resignasjon, men også et sterkt ønske om å forankre historiografien i fransk positivisme (kfr. hans ordbruk: «historisk teknik»). Kfr. også norske, empirisk/empiristisk orienterte Ottar Dahls (1924–2011), *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*, Oslo: Universitetsforlaget, 1980 (1967), s. 37.

bestemt tidspunkt, men også hvilke logikker som preger, og slik indirekte motiverer, de aktuelle tekststykker. Vi leter etter institusjonaliserte «motiver». Men vi gjør ikke bare det. Vi er også opptatt av å se om slike motiver også blir personers motiver, f.eks. om det er noen som blir spesielt ivrige og innflytelsesrike talspersoner for nyttelegikken.

Positivistisk orienterte historikere vil gjerne ha mest mulig «nærdokumentert». De er hyperempiriskere. Det er derfor de forsøker å unngå å trekke lange linjer. Det er vanskelig å dokumentere eksistensen av institusjonaliserte motiver. Vi forsøker altså, som f.eks. Weber, å gjøre det. Vi gjør det ved å vise hvordan mye av det som skjer, og som altså manifesterer seg gjennom formelle beslutninger og deres forarbeider, kan sees på som uttrykk for ulike, mer eller mindre konkurrerende, logikker. Det betyr at vi leser og fortolker de ulike skriftlige kilder med bestemte «briller» og at vi stiller våre intervjuobjekter spørsmål som kan bekrefte eller forkaste våre logikkantagelser. Vitenskapsteoretikeren Karl Popper (1902–1994) har sagt at forskeren først og fremst skal være opptatt av å forsøke å falsifisere sine antagelser.¹³⁰⁵ Det er viktig at forskeren er kritisk til sine egne antagelser, men tar den kritiske innstillingen overhånd undergraves evnen og viljen til å bygge noe opp. Kritikken kommer i praksis mer fra andre i forskersamfunnet. Vi har forsøkt å være selvkritisk, så får andre vurdere i hvilken grad vi har lyktes.

Vi har satt helsepolitikken og helseforvaltningspraksisen inn i flere sammenhenger, altså gjort de fortolkende beskrivelser «tykke». Når beslutninger blir kontroversielle blir de fort en del av en videre offentlig debatt, som dragkampen om helseforvaltningens organisering fra 1983 til 1992, men særlig fra 1991 til 1992, ble. For å kunne redegjøre for hvordan politikken da ble en del av en videre prosess, har vi brukt massemediene, i første rekke de storer avisene, som kilder, men også notater fra den indre dragkampen (noen finnes i direktoratsarkivet, andre har vi fått fra deltagere på direktoratsiden). Vi har også brukt intervjuer for å få utfyllende informasjon om denne prosessen.

For å få fram de lange linjer, har vi også sett på almen offentlig politikk, f.eks. den nyttestatlige styrings- og ledelsesrevolusjon. Vi har også relatert den politikk og forvaltning vi studerer til slik politikk og forvaltning i noen toneangivende andre, vestlige land. Da har våre kilder vært dokumenter som viser den offisielle politikk og forvaltning, men også studier av denne. Fotnotene viser hvilke kilder vi i det siste tilfelle har brukt.

Vi knytter også, selvfølgelig, det som skjer med politikk og forvaltning til den virkelighet denne politikken og forvaltningen forholder seg til, i første rekke helsevesenet, dets praktikere og dets brukere, og den helse- og helsesviktvirkelighet som preger samfunnet. Om disse forhold finnes mye informasjon, i Statistisk sentralbyrå, i registrene, i Statskalenderen og andre steder; mye, og stadig mer, av den er tallbasert eller enkeltopplysningsbasert og fremstår mer som data enn som kontekstuelle pregede opplysninger. Også disse opplysninger, i den grad vi bruker dem, tolker vi (heuristisk). Som en del av kontekstualiseringen i helsesektorieell retning, omtaler vi også helsefaglighetens, spesielt medisinsens, utvikling: Vi viser hvordan faglighetens økende presisjonsnivå og teknologiavhengighet øker muligheten for å nær- og dypstyre, på nyttestatlige premisser, institusjoner og personell. For dette formål bruker vi i stor grad medisinsk-historisk og medisinsk-organisatorisk faglitteratur. Vi henviser til den litteratur vi bruker.

¹³⁰⁵ Han fremla sin teori i *Logik der Forschung* (1934). Han oversatte selv boken til engelsk, *The Logic of Scientific Discovery*, og reviderte den i flere omganger, sist i 1980: London: Hutchinson.

I noen grad kan vi også kontekstualisere i andre retninger, f.eks. i retning av næringsutviklingen: Vi taler om at klinikken i økende grad industrialiseres, både innenfra, utenfra og ovenfra. Den industrialiserende næringsutvikling inspirerer de nyttestatlig styrende aktører innen helsevesenet. Vi refererer i denne sammenheng til ulike forfattere, men integrerer deres synspunkter på måter som ikke har sitt utspring i bestemte forfattere.

Etikk

Den norske filosofen Hans Skjervheim (1926–1999) fremholdt at samfunnsforskere både er *deltakere* og *tilskodere*.¹³⁰⁶ Han kunne for så vidt ha sagt at dét også gjaldt historikere. Som nåtidssamfunnsforskere, eller nåtidshistorikere, tolker de virkeligheten, nåtiden eller fortiden og dermed måten dagens og morgendagens mennesker ser på den: Historien endres hele tiden. Med andre ord, fortolkeren, også den fortidsrettede, spiller en *normativ* rolle. Der gies ingen nøytral posisjon å tolke virkeligheten ut fra, men de fleste fortolkere vil jo, det hører med til bildet, konstatere at de nesten ingen innflytelse har, eller hadde. Men for så vidt som de har en potensiell innflytelse bør de, mente han, tenke over hvilken rolle de skal spille. Problemet er imidlertid at forskeren bare i begrenset grad kan forutse hvor lest hans beretninger vil bli og hvordan de vil bli lest og endelig hvilke adferdsmessige virkninger lesningen vil få, på kort og på lang sikt. Kanskje det beste en forsker kan håpe på er at hans og hennes arbeider vil bli lest og gi grunnlag for (mer) reflektert forståelse og handling enn om arbeidene ikke var skrevet og lest. Men hvis forskeren lykkes i så henseende, om aldri så lite, spiller han eller hun jo også en normativ rolle. I vårt tilfelle blir det ekstra tydelig, siden vi skriver om styringsregimers utvikling. Kan vi bidra litt til at de som skal fortsette å prege styringen og forvaltningen av helsevesenet kan gjøre det på en (mer) reflektert måte, oppnår vi noe, det vil si, vi påvirker noe.

Men det innebærer at vi må skrive og fortolke på en måte som er i tråd med dette idealet, så vederheftig og, overfor alle synspunkter – alle de logikker – vi presenterer, så respektfullt som mulig. Det innebærer også at vi må behandle alle vi skriver om på samme måte, vederheftig og respektfullt.

For oss har nysgjerrighet vært en viktig motivasjon. Vi har forsøkt å finne ut hvordan man kan forstå de dominerende logikker, de empiriske forutsetninger de bygger på og de normative implikasjoner de har. De representerer alle, er vårt nysgjerrige utgangspunkt, både viktige innsikter og ditto verdier. På samme måten har vi forsøkt å finne ut hva det er som, både forståelsesmessig, normativt og emosjonelt har drevet de personer vi har skrevet om – spesielt de personer som har vært sentrale i den historie vi har forsøkt å kaste lys over.

Kanskje er det å gi en på denne måten rent nysgjerrighetsdrevet personpresentasjonen det normativt mest utfordrende. Å være med på å forme andre menneskers ettermæle er alvorlig, for dem det gjelder, men, etter hvert, spesielt for deres etterkommere. Vi kunne ha redusert disse vanskelighetene ved bare å ha presentert de sentrale personene som «vanlige»

¹³⁰⁶ Hans Skjervheim, *Deltaker og tilskodar og andre essays*, Oslo: Tanum-Norli, 1976, spesielt del I og i denne delen spesiell avsnittet «Deltaker og tilskodar», s. 51-72.

profesjonelle ledere, altså uten å karakterisere dem mer personlig. Vi har ikke gjort det. Spesielt *Norbom* og *Mork* er nokså nærgående omtalt. Historien ville blitt litt amputert om vi hadde unnlatt å gjøre det. De spilte begge en for personlig preget rolle til at vi bare kunne omtalt dem som «vanlige» forvaltningsledere: Deres psykologi fikk virkninger for helseforvaltningsutviklingen.

De aller fleste av de personer som har spilt en rolle av noen betydning i vår beretning har vi kjent eller kjenner vi. Det gjelder de to hovedpersonene, *Norbom* og *Mork*, deres nestkommanderende, *Hauge* og *Alvik*, alle statsråder, noen av de mest sentrale statssekretærer og politiske rådgivere, en god del av de (øvrige) sentrale forvaltningsledere i departementet og direktoratet, noen få av de spesialiserte nasjonale helseforvaltningsinstitusjonenes ledere og flere av de omtalte fylkeslegene. Også andre vi omtaler, har vi kjent eller kjenner vi. Slik sett kan man si vi er nokså inhabile. Vi har imidlertid skrevet om personer, som vi altså kjenner, men som har stått for ulike synspunkter. Vi har måttet se sakene fra flere sider.

Når det er sagt skal vi også føye til at vi ikke følte det spesielt vanskelig å omtale de personer vi har skrevet om. Nysgjerrigheten, men også respekten, fikk overtaket og gjorde forsøkene på å forstå dem vi har studert først og fremst givende.

Vi har altså i hovedsak basert oss på skriftlige kilder. For de mest sentrale personer har intervjuer også spilt en betydelig rolle. Dem vi har omtalt mest utførlig har fått se det vi har skrevet om dem, og for så vidt mer enn det. Det gjelder spesielt *Norbom* og, istedenfor *Mork*, *Alvik*, hans datter *Elisabeth Mork* og hans samboer *Wenche Margrethe Myhre*. Det gjelder også statsrådene, samt statssekretær (1981–1985) *Astrid Nøkleby Heiberg*. Det gjelder noen forvaltningsledere, *Thomas Mauritzen* i departementet og *Helge Høifødt* i direktoratet. Hvis de har ment at de er uriktig gjengitt, eller ikke ønsker at noe de har sagt skal bli brukt, har vi tatt det ut. Vi har også tatt hensyn til tolkningssynspunkter de har hatt, men bare endret teksten når vi har funnet gode grunner for det.